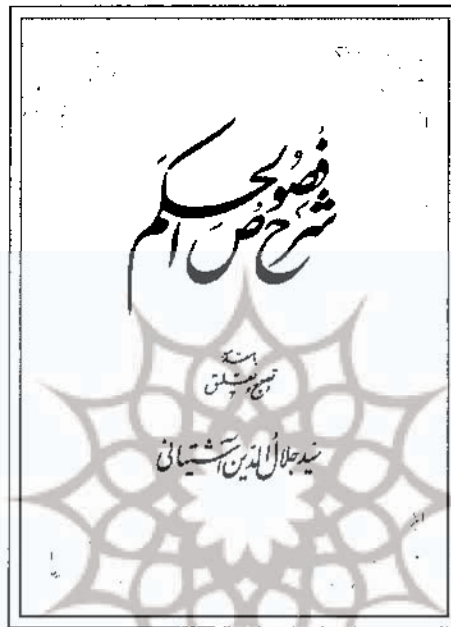

شرح فصوص الحکم

کتاب برگزیده سال ۱۳۷۷

● احمد عابدی

- شرح فصوص الحکم
- محی الدین ابن عربی
- تصحیح استاد سید جلال الدین آستینانی
- انتشارات: علمی و فرهنگی
- چاپ اول: ۱۳۷۶
- قطع: وزیری

کتابهای فراوانی به عنوان ترجمه، شرح، حاشیه و تلخیص فصوص الحکم نوشته شده است. ولی شرح داود بن محمود بن محمد قیصری بر سایر شرحها ترجیح داشته و امتیازاتی منحصر بفرد دارد.

محی الدین ابن العربی محمد بن علی بن محمد بن العربی طائی اندلسی ملقب به شیخ اکبر (۶۳۸ - ۵۶۰ ق. هـ) عارف و نویسنده بزرگ جهان اسلام است و دیدگاههای مختلفی درباره او وجود دارد. مرحوم شیخ عباس قمی می گوید: «مردم در مورد او به سه فرقه تقسیم می شوند:

- ۱- افرادی که او را کافر می دانند.
- ۲- افرادی که او را از بزرگترین عرفا و اولیاءمی دانند.
- ۳- افرادی که معتقد به ولایت او بوده اما مطالعه کتابهای او را حرام می دانند» (۱)

البته این تقسیم حاضر نیست زیرا عقاید دیگری نیز در مورد او وجود دارد. بهر حال او شخصیتی بزرگ داشته و کسی را نمی توان در عرفان نظری و پرکاری با او مقایسه نمود. محی الدین در کثرت تالیفات بین حکما و عرفای اسلامی کما و کیفاً نظیر ندارد. تالیفات او را از ۱۵۰ کتاب و رساله کمتر نوشته اند، و بعضی تعداد آثار او را به ۶۰۰ عدد نیز رسانده اند، شاید تنها یک کتاب فتوحات او به اندازه همه تالیفات بوعلی و غزالی باشد. (۲)

از میان تالیفات محی الدین دو کتاب دارای اهمیتی خاص است:

- ۱- الفتوحات المکیه که مشتمل بر تمامی بحثهای عرفان نظری و بخشی از عرفان عملی است.
- ۲- فصوص الحکم که خلاصه و عصاره اندیشههای

عرفانی محی الدین را در بر دارد. این کتاب در ۲۷فص نوشته شده و هر فسی به یکی از پیامبران اختصاص داشته و به عنوان «کلمه» یا پیام آن نبی ورسول معارف و حکمت را بیان می کند. فصوص الحکم جوهره فکری و چکیده عقاید و تعالیم عرفانی اواخر عمر پربرکت این اعجوبه عالم است. نیکلسون گوید: «هر یک از این ۲۷ فص کتاب مربوط به کلمه Logos پیامبری است که نشان دهنده صفت ویژه الهی است. از آنجا که خدا خود را جز در انسان کامل بطور کامل ظاهر نمی کند، و لذا در فص اول آدم علیه السلام به عنوان عالم صغیر معرفی شده است زیرا انسان کامل آئینه مطلق الهی است و غالباً این عربی فسی از قرآن گرفته و اصول و عقائد خود را از آن استخراج می کند» (۳) و شهیدمطهری گوید: «کتاب فصوص الحکم

گرچه کوچک است ولی دقیقترین و عمیق ترین متن عرفانی است و شروح زیادی بر آن نوشته شده است. در هر عصری شاید دوسه نفر بیشتر پیدا نشده باشد که قادر به فهم این متن عرفانی عمیق باشند» (۴) بهر حال ابن عربی اولین کسی است که عرفان نظری را منظم ساخت، گرچه پیش از او ابن سینا در سه نمط آخر اشارات قدمهایی در باب عرفان

نظری برداشت اما هرگز با کار ابن عربی قابل مقایسه نیست. ابن عربی بر اصول عرفانی اکتفا نکرده و از بحث‌های فلسفی نیز برای مباحث عرفانی خود سودجسته است، مثلاً برای اثبات اینکه انسان باید طبق صورت الهی بوده یعنی جامع جمیع اسماء و صفات الهی باشد مگر در وجوب ذاتی که این صفت شیء، حادث امکان ندارد از بحث فلسفی حدوث و قدم ملاک نیاز به علت که عبارت از «امکان» می‌باشد نه «جنوت» سودجسته و امکان را به معنی عینی فقر و نیاز و ربط دانسته است» (۵)

کتابهای فراوانی به عنوان ترجمه، شرح، حاشیه و تلخیص فصوص الحکم نوشته شده است. ولی شرح داودبن محمودبن محمد قیصری بر سایر شرحها ترجیح داشته و امتیازاتی منحصر بفرد دارد. به عنوان مثال این شرح مقدمه ای در دوازده فصل دارد که دانستن این فصول آگاهی خوبی به انسان نسبت به محتوای کتاب فصوص می‌دهد. در این مقدمه لب و عصاره دو مبحث مهم شناخت عرفانی حق متعال و شناخت انسان کامل عنوان شده است. در تمام بحث های کتاب نیز به شرح و تفسیر کلام محی‌الدین پرداخته و از تطویل زاید و یا ایجاز مخل پرهیز نموده و لذا به

عنوان بهترین کتاب درسی برای عرفان نظری شناخته شده است. و سالهاست که در حوزه‌های علمیه آن را تدریس می‌کنند و براین کتاب نیز شرح های فراوانی به رشته تحریر درآورده اند که یکی از آنها تعلیقات امام خمینی بر این کتاب است.

این کتاب مکرر چاپ سنگی و حروفی شده است اما چون متن درسی است نیاز به تصحیح و تحقیق فنی داشته و در سال ۱۳۷۴ ش. استاد سیدجلال الدین آشتیانی این کتاب را تصحیح و مقدمه‌ای بر آن نوشته و توسط شرکت انتشارات علمی و فرهنگی در سال ۱۳۷۵ چاپ شده است، و در سال ۱۳۷۷ به عنوان کتاب برگزیده سال شناخته شد.

امتیازات این تصحیح عبارتند از:

۱- مقدمه ۵۸ صفحه‌ای کتاب به قلم استاد سیدجلال‌الدین آشتیانی، این مقدمه - در عین آنکه به بحثهای پراکنده‌ای پرداخته است - دارای مطالب مفید سودمندی در تاریخ مباحث عرفانی و نیز معرفی صحیح اندیشه‌های محی‌الدین ابن عربی است. از نکته‌های بسیار مهم استاد آشتیانی آن است که در نوشته‌های خود در صدد توجیه اشتباهات دیگران نیست بلکه آنچه را حق می‌داند پیروی کرده و از آن حمایت می‌کند و آنچه را که باطل می‌داند بر آن می‌تازد و لذا در این مقدمه برخی از خطاهای محی‌الدین و نیز شارح او قیصری را بیان کرده است. در حالی که بعضی از نویسندگان بزرگ در هیچ شرایطی حاضر نیستند خطایی از محی‌الدین را

**محی‌الدین در کثرت تالیفات
بین حکما و عرفای اسلامی کما و کیفا
نظیر ندارد، تالیفات او را از ۱۵۰ کتاب و
رساله کمتر نوشته‌اند، و بعضی
تعداد آثار او را به ۶۰۰ عدد نیز
رسانده‌اند، شاید تنها یک کتاب
فتوحات او به اندازه همه تالیفات
بوعلی و غزالی باشد**

شهید مطهری گوید:

**کتاب فصوص الحکم گرچه کوچک
است ولی دقیقترین و عمیق ترین متن
عرفانی است و شروح زیادی بر آن
نوشته شده است. در هر عصری شاید
دو سه نفر بیشتر پیدا نشده باشند که
قادر به فهم این متن عرفانی
عمیق باشند.**

بپذیرند و عملا او را معصوم دانسته‌اند، و این در واقع نوعی افراط‌گرایی است.

۲- این تصحیح براساس سه نسخه خطی معتبر تصحیح شده است و نسخه بدل‌های آنها در پایان کتاب گردآوری شده‌اند.

۳- تعلیقات حضرت امام خمینی، میرزا ابوالحسن جلوه، آقامحمد رضا قمشاهی، شیخ غلامعلی شیرازی و نیز بعضی از تعلیقات ملا عبدالرزاق کاشانی و عبدالرحمن جامی و نیز تعلیقات سودمندی از استاد آشتیانی زینت بخش پاورقیهای این کتاب بوده و برارزش و اعتبار آن افزوده است.

۴- فهرست‌های متعدد پایان کتاب مخصوصاً فهرست و راهنمای اصطلاحات از دیگر ویژگیهای آن است.

۵- تسلط بسیار زیاد مصحح محترم بر مباحث عرفانی و کلمات عرفا خود بیشترین اعتبار را به این تصحیح داده است.

پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مقاله جامع علوم انسانی

معرفی کتاب

با توجه به مطالب فوق و زحمات فراوان استاد آشتیانی و عمری تحقیق در کتابهای فلسفی و عرفانی انتخاب این کتاب به عنوان کتاب سال کاملاً به جا و درست بوده است. اما در عین حال این تصحیح کاستیها و نواقصی نیز دارد که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱- چون این کتاب کتاب درسی است، حمل کتاب با این حجم زیاد برای درس مشکل و بلکه غیرممکن است، بهتر بود کتاب در دو مجلد چاپ می‌گردید که یک جلد آن متن شرح فصوص باشد و جلد دیگر تعلیقات و پاورقیها و قهارس آن باشد.

۲- در ص پنجاه و هفت مقدمه آمده است که: «صفحاتی از نسخ یاد شده در پایان این مقدمه گراورده است» و مقصود آن بوده است که تصویر نسخه‌های خطی مورد استفاده در این تصحیح در کتاب آمده است در حالیکه چنین چیزی وجود ندارد.

۳- کتاب فهرست مطالب ندارد، در حالیکه چنین فهرستی بسیار ضروری و لازم است.

۴- ۲۵۰۴ صفحه آخر کتاب فهرست نسخه بدل‌های کتاب است و بهتر بود نسخه بدل مربوط به هر صفحه‌ای ذیل همان صفحه چاپ شود که مراجعه به آن آسان باشد. همچنانکه حواشی و تعلیقات کتاب نیز همین مشکل را دارند که در آخر هر فصل یا فسی حواشی آورده شده است، و بعضی از آنها در پاورقی صفحات آمده است و این حکایت از نوعی بی‌نظمی و ناهماهنگی می‌نماید.

۵- غلط‌های چاپی فراوانی در کتاب یافت می‌شود که لازم بود ناشر محترم از این جهت دقت بیشتری می‌نمودند، البته وجود چند غلط در مورد همزه قطع یا همزه وصل و کم و زیاد شدن نقطه یا حرفی در تصحیح کتابی با این دقت و مشکلی اهمیت چندانی ندارد اما بهرحال بهتر بود رعایت می‌شد تا از هر جهت بدون عیب باشد.

۶- بسیاری از مطالبی که در متن شرح فصوص آمده است مثل روایات یا کلمات عرفای دیگر آدرس داده نشده‌اند و تعداد این موارد بسیار زیاد است و گاهی نیز در متن کتاب و گاهی در پاورقی منبع آنها ذکر شده است و این حکایت از نوعی ناهماهنگی دارد، گرچه همچنانکه ذکر شد اینگونه اشکالات برای تصحیح چنین کتابی عیب حساب نمی‌شود. من ذا الذی ترضی سجایاه کلها

کفی المرء نیلا ان تمد معایبه
امید است که نشر اینگونه آثار عرفانی باعث ترویج و تزریق روحیه عرفانی در جامعه اسلامیمان گردیده و از بهترین جاذبه دین یعنی عرفان اسلامی بیشتر بهره‌مند شویم.

رخسار پنهان

● دکتر مهدی دشتی

بود آیا که در میکنه ها بگشایند

گره از کار فرو بسته ما بگشایند
کتاب «رخسار پنهان» ترجمه کتاب کشف الاستار عن وجه الغائب عن الابصار»
تألیف: آیه‌الله حاج میرزا حسین نوری (قدس سره)
مترجم: حجه الاسلام آقای حاج سید علی میرغفاری آذرشهری
انتشارات آفاق
چاپ اول: پاییز ۱۳۷۷ / ۲۰۰۰ نسخه
قطع وزیری / ۴۹۶ صفحه

گروهی از علمای بزرگ آن روز به دفاع از حریم حضرت ولی عصر «عج» پرداخته، ردیه‌هایی به نظم و نثر بر این قصیده که به قصیده بغدادیه، شهرت یافت تنظیم کردند.

در این میان مرحوم آیه‌الله حاج میرزا حسین نوری - ره - نیز بنا به تقاضای آیه‌الله محمدحسین کاشف الغطاء، دامن همت به کمر زده کتاب کشف الاستار را در رد قصیده بغدادیه تألیف می‌نماید که در سال ۱۳۱۸ ه. در تبریز به چاپ رسید.

مطالب کتاب مذکور توسط مرحوم کاشف الغطاء به نظم در آمد و به پیوست آن کتاب، چاپ و منتشر شد. اخیراً نیز این کتاب همراه با قصائد حضرات آیات کاشف الغطاء، شیخ محمدجواد بلاغی و سیدمحسن امین با مقدمه‌ای ارزشمند از محقق معاصر حاج سید علی میلانی در تهران و بیروت انتشار یافته است. همچنین شیخ احمد بغدادی (م: ۱۳۳۹ ه.) این کتاب را تلخیص نموده، آن را در ضمن کتاب کز الالایب آورده است. این کتاب چندین بار به فارسی ترجمه شده که جدیدترین آن به قلم حجه الاسلام آقای حاج سید علی میرغفاری آذرشهری

- رخسار پنهان
- ترجمه کتاب «کشف الاستار عن وجه الغائب عن الابصار»
- تألیف: آیه‌الله حاج میرزا حسین نوری (قدس سره)
- مترجم: حجه الاسلام آقای حاج سید علی میرغفاری آذرشهری
- انتشارات آفاق
- چاپ اول: پاییز ۱۳۷۷ / ۲۰۰۰ نسخه
- قطع وزیری / ۴۹۶ صفحه

است که این مقاله در مقام نقد و معرفی این ترجمه می‌باشد.
اصل کتاب در یک نگاه

اصل کتاب شامل یک مقدمه، دو فصل و یک خاتمه است. مقدمه کتاب در ذکر قصیده بغدادیه است که با این بیت آغاز می‌شود:

ایا علماء العصر یامن لهم خبر
بکل دقیق حار من نونه الفکر

در فصل اول، مرحوم محدث نوری ابتداء این نکته را مطرح می‌سازد که همه علمای امامیه (شیعه اثنا عشریه) بر این مطلب اجماع دارند که مهدی موعود کسی جز حضرت حجه بن الحسن بن علی بن محمد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسن بن علی بن ابی طالب - علیهم السلام - نمی‌باشد که در سال ۲۵۵ ه. به دنیا آمده و از سال ۲۶۰ ه. غیبت صغری و از سال ۳۲۹ ه. غیبت کبری خویش را به امر الهی آغاز نموده‌اند و این غیبت ادامه خواهد داشت تا هر زمان که خلائوند اذن ظهور بدان

پانویسها:

- ۱- الکنی و اللقب، ج ۳، ص ۱۶۵.
- ۲- شرح مقدمه قیصری، سیدجلال‌الدین آشتیانی، ص ۵۵.
- ۳- یادداشت‌هایی در باب فصوص الحکم، ص ۲۰.
- ۴- عرفان و فلسفه، ص ۱۰.
- ۵- فصوص الحکم، فص «حکمه الهیه فی کلمه ادمیه» ص ۵۳.